

УДК 340.12:342.742

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА,
ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ УЧЕНЬ

Матвеева Лілія Георгіївна

*доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри теорії та історії держави і права
Одеський державний університет внутрішніх справ*

Matvieieva Liliia

*Doctor of Law, Professor,
Head of the Department of Theory and History of the State and Law
Odesa State University of Internal Affairs
ORCID: 0000-0002-8402-5584*

Гаманюк Любов Олександрівна

*аспірант кафедри теорії та історії держави і права
Одеського державного університету внутрішніх справ*

Hamaniuk Lyubov

*Postgraduate of the Department of Theory and History of the State and Law
Odesa State University of Internal Affairs
ORCID: 0000-0002-7945-670X*

DOI: 10.25313/2520-2308-2024-6-10042

**ЮРИДИЧНІ ОБОВ'ЯЗКИ ГРОМАДЯН
ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ:
ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ**

**LEGAL DUTIES OF CITIZENS
DURING MARTIAL LAW:
THEORETICAL AND LEGAL ASPECT**

Анотація. Вступ. В умовах воєнного стану юридичний обов'язок можемо досліджувати як вид та міру доцільної, корисної, об'єктивно визначеної правової поведінки, яка здійснюється відповідно до волі та свідомості особи, а також проводимо комплексний аналіз теоретико-правових аспектів юридичного обов'язку у відображенні суб'єктивного юридичного права.

Юридичні обов'язки є найважливішою складовою оптимальної взаємодії особистості та держави на засадах права. Ця складова обумовлює чіткий правопорядок, будь-який інший стан і прояв суспільного життя, дотримання дисципліни в умовах воєнного стану. Що стосується структури юридичного обов'язку – вона відповідає структурі суб'єктивного права. Сутність юридичних обов'язків може бути однаковою, але їх зміст може відрізнитись, тому саме за змістом можна їх розрізнити, висвітлити, класифікувати тощо.

Мета. Метою дослідження є аналіз теоретико-правових аспектів юридичного обов'язку громадян в умовах воєнного стану.

Матеріали і методи. Матеріалами дослідження є: 1) нормативно-правові акти, що містять правові норми, які встановлюють юридичні обов'язки; 2) праці вітчизняних авторів, що досліджують теорію та практику належного виконання юридичного обов'язку.

Відповідно до мети використано систему методів наукового пізнання, а саме: загальнонауковий діалектичний метод, що сприяв розгляду проблеми в єдності її соціального змісту і здійснення системного аналізу юридичних обов'язків громадян у теоретико-правовому вимірі; аксіологічний – дав змогу з'ясувати орієнтири сучасного права, що виражаються в необхідності юридичних обов'язків громадян в умовах воєнного стану; антропологічний – допоміг розглянути громадянина як суб'єкта права, наділеного обов'язками за Конституцією України та діючим законодавством в умовах воєнного стану.

Результати. Доводимо, що для належного виконання своїх юридичних обов'язків необхідно їх усвідомлення. Юридичні права та юридичні обов'язки об'єктивно взаємопов'язані через їх взаємозалежність і рівність. Разом з тим, в умовах воєнного стану передбачені певні обмеження конституційних прав і свобод громадян. Вичерпний перелік конституційних прав і свобод людини і громадянина, які тимчасово обмежуються у зв'язку з введенням воєнного стану із зазначенням

строку дії цих обмежень, вказуються в Указі Президента про введення воєнного стану в Україні [9]. Особливого значення у сучасних умовах набуває чітке виконання юридичних обов'язків та за їх неналежне виконання з громадян не знімається відповідальність.

Перспективи. Зазначено, що юридичний обов'язок в умовах воєнного стану набуває особливого значення, бо забезпечує найвищу цінність – життя людей, виступає мірою суспільно необхідної поведінки людини та покликаний разом з юридичними правами забезпечити збалансованість, стабільність і динамізм правового регулювання, зокрема, виконання військового обов'язку, професійних обов'язків громадян інших спеціальностей, обов'язку щодо захисту природи.

Ключові слова: юридичний обов'язок, суб'єктивне право, воєнний стан, законодавство.

Summary. Introduction. Under martial law, legal duty can be studied as a type and measure of expedient, useful, objectively determined legal behaviour which is carried out in accordance with the will and consciousness of a person, and we also conduct a comprehensive analysis of the theoretical and legal aspects of legal duty in the reflection of subjective legal right.

Legal duties are a crucial component of optimal interaction between the individual and the state based on the principles of law. This component determines a clear law and order, any other state and manifestation of public life, and the observance of discipline under martial law. As for the structure of a legal duty, it corresponds to the structure of a subjective right. The essence of legal duties may be the same but their content may differ, so it is the content that allows them to be distinguished, highlighted, classified, etc.

Purpose. The purpose of the study is to analyze the theoretical and legal aspects of the legal obligation of citizens under martial law.

Materials and methods. The research materials are: 1) legal acts containing legal norms that establish legal obligations; 2) works of domestic authors investigating the theory and practice of proper performance of legal obligations.

In accordance with the goal, a system of methods of scientific knowledge was used, namely: the general scientific dialectical method, which contributed to the consideration of the problem in the unity of its social content and the implementation of a systematic analysis of the legal obligations of citizens in the theoretical and legal dimension; axiological – made it possible to clarify the orientations of modern law, which are expressed in the need for legal obligations of citizens in the conditions of martial law; anthropological – helped to consider the citizen as a subject of law, endowed with duties according to the Constitution of Ukraine and the current legislation in the conditions of martial law.

Results. We prove that in order to properly fulfill your legal duties, you need to be aware of them. Legal rights and legal duties are objectively interrelated due to their interdependence and equality. An exhaustive list of constitutional rights and freedoms of human beings and citizens temporarily restricted in connection with the introduction of martial law, with an indication of the duration of these restrictions, is specified in the Presidential Decree on the introduction of martial law in Ukraine [9]. At the same time, under martial law, certain restrictions on constitutional rights and freedoms of human beings and citizens are envisaged. In today's environment, it is of particular importance to ensure that legal duties of citizens are strictly fulfilled and the citizens are not relieved of responsibility for their improper fulfillment.

Discussion. It is noted that legal duty under martial law is of particular importance since it ensures the highest value – human life, acts as a measure of socially necessary human behaviour and, together with legal rights, is intended to ensure balance, stability and dynamism of legal regulation, in particular, the performance of military duty, professional duties of citizens of other specialties, and the duty to protect nature.

Key words: legal duty, subjective right, martial law, legislation.

Постановка проблеми. Правова наука доводить, що юридичні обов'язки є необхідною складовою оптимальної взаємодії держави, права та особистості, без якої неможлива ні збалансована правова система, ні ефективне правове регулювання, ні чіткий правопорядок, ні будь-який інший стан і прояв суспільного життя, а в умовах воєнного стану дотримання дисципліни. Невипадково юридичні обов'язки є елементом правового статусу людини та громадянина. Вони не лише фіксують норми поведінки, які вважаються обов'язковими, корисними, доцільними для нормального життя суспільства, а й розкривають основні принципи взаємовідносин держави та особи. У правовому статусі людини та громадянина юридичні обов'язки виконують гарантійну функцію. Зміст юридичних обов'язків не може бути прямо виведений із суб'єктивних юридичних

прав фізичної особи, що співвідноситься з їх правовідносинами, особливо в умовах правових режимів, у тому числі, воєнного стану.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Завдання найповнішого та всебічного розуміння такої основоположної категорії права як «юридичний обов'язок» завжди стояла і буде стояти перед юриспруденцією. Різним аспектам проблематики юридичного обов'язку присвячено праці вітчизняних вчених, серед них: О. Білоскурська [1], О. Карманюк [4], Н. Крестовська, Л. Матвеева [6], Т. Попович [8], О. Черновол [13], І. Юрчак [15] та інші. Зазначимо, що юридичні обов'язки досліджуються як у загальній теорії права, так і у галузевих юридичних науках.

В умовах дії сучасного спеціального правового режиму воєнного стану зазначена проблематика набуває особливої актуальності та залишається

недостатньо дослідженою у юридичній літературі. Відсутність комплексного наукового аналізу юридичних обов'язків негативно позначається на процесі їх реалізації, формуванні та розвитку законодавства в Україні.

Метою статті є аналіз теоретико-правових аспектів юридичного обов'язку громадян в умовах воєнного стану.

Матеріали і методи. Матеріалами дослідження є: 1) нормативно-правові акти, що містять правові норми які встановлюють юридичні обов'язки; 2) праці вітчизняних авторів, що досліджують теорію та практику належного виконання юридичного обов'язку.

Відповідно до мети використано систему методів наукового пізнання, а саме: загальнонауковий діалектичний метод, що сприяв розгляду проблеми в єдності її соціального змісту і здійснення системного аналізу юридичних обов'язків громадян у теоретико-правовому вимірі; аксіологічний — дав змогу з'ясувати орієнтири сучасного права, що виражаються в необхідності юридичних обов'язків громадян в умовах воєнного стану; антропологічний — допоміг розглянути громадянина як суб'єкта права, наділеного обов'язками за Конституцією України та діючим законодавством в умовах воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. Воєнний стан характеризується як особливий правовий режим, який активується за наявності загрози внаслідок збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державної незалежності України, також передбачає надання відповідним органам державної влади певних повноважень. Слід зазначити, що під час воєнного стану між воюючими країнами відбувається розрив дипломатичних та консульських відносин тощо. Науковець С. Гізімчук відповідно до діючого законодавства України виділяє наступні сукупності ознак, які характеризують воєнний стан, а саме:

місце його введення на всю територію України (мається на увазі поверхня Землі: суша, вода, надри, повітряний простір) або в окремих її місцевостях (поняття «місцевість» у тексті Закону не розкрито);

підстава введення (збройна агресія чи загроза нападу, небезпека державної незалежності України, її територіальної цілісності);

час дії (зазначення строку дії цих обмежень);

правовий зміст, що поділяється на основні й додаткові правові заходи (до основних заходів можна віднести надання відповідним органам державної влади — військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування таких повноважень, які необхідні для відвернення загрози та відсічі збройної агресії, забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальної цілісності, а до додаткових — тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб) [2, с. 100].

На період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30–34, 38, 39, 41–44, 53 Конституції України. Тому, в умовах воєнного стану повинні підвищуватися вимоги до юридичних обов'язків громадян щодо виконання законів України та інших нормативно-правових актів з питань воєнного стану, виконуватися вимоги органів виконавчої влади, органів військового управління, які забезпечують режим воєнного стану та вимоги до їхніх посадових осіб, забезпечення сприяння таким органам, участь у виконанні робіт для потреб оборони, відновлення пошкоджених та зруйнованих об'єктів економіки, систем життєзабезпечення та військових об'єктів, ліквідації наслідків застосування противником зброї, а також у боротьбі з пожежами, епідеміями та епізоотіями, вступати у спеціальні формування.

Що стосується юридичних обов'язків, вважається, що першими, хто спробував визначити природу обов'язків, були релігійні проповідники. Мойсей як один із перших законодавців єврейського народу звернув увагу суспільства на категорію обов'язку та визначив їх коло, більш відомих, як десять Божих заповідей. Дані обов'язки стали основою розвитку інституту обов'язків людини і громадянина, як одного із засобів регулювання суспільних відносин [13, с. 26–27]. Необхідною складовою оптимальної взаємодії держави, права та особистості є юридичні обов'язки, без яких неможлива ні збалансована правова система, ні ефективне правове регулювання, ні чіткий правопорядок, ні інші стани та прояви суспільного життя.

Поняття єдності юридичного обов'язку і юридичного права є одним із найважливіших визначень, яке містить внутрішню силу держави. Традиційно вважають, що суб'єктивні юридичні права та юридичні обов'язки тісно взаємопов'язані, взаємозалежні, обумовлені один одним.

Суб'єктивне юридичне право традиційно розглядають як певну правову можливість. Слід зауважити, що така можливість багатогранна, вона включає наступні правомочності: по-перше, це право уповноваженої особи на певні дії (можливість користуватися, продати, подарувати певну річ, якою особа володіє); по-друге, це право уповноваженої особи вимагати певної поведінки від інших осіб; по-третє, це право уповноваженої особи звернутися до державних органів за захистом своїх порушених прав [6, с. 431]. Існування та реалізація юридичних прав нерозривно пов'язані з певними юридичними обов'язками, які є їх зворотною стороною. Зміст юридичного обов'язку складають: по-перше, необхідність здійснювати певні дії, або утриматися від певної дії; по-друге, необхідність зобов'язаної особи реагувати на законні вимоги уповноваженої сторони; по-третє, необхідність зазнати незручності і обмеження власної поведінки з метою виконання обов'язку [6,

с. 432]. Обов'язковість юридичного обов'язку забезпечується державним примусом. Це означає, що у разі неналежного виконання обов'язку зобов'язана особа притягується до юридичної відповідальності.

Вітчизняна дослідниця І. Юрчак у дисертаційному дослідженні «Обов'язки особи: теоретико-правовий вимір», робить висновок про становлення правового інституту основних обов'язків як головного у складі генерального інституту основ правового статусу людини і громадянина [15, с. 8]. Авторка зазначає, що без обов'язків не може обійтися жодне суспільство, а їх обсяг залежить від національних традицій, розвитку демократії, рівня політичної і правової культури та багатьох інших причин. Забезпечуючи права і свободи людини, держава, своєю чергою, вимагає від неї певної поведінки, що формулюється в системі юридичних обов'язків [15, с. 13]. Зауважимо, що для правильного розуміння правової сутності юридичних обов'язків важливо розглядати їх не лише з позицій правового статусу громадян, а й у поєднанні з іншими його елементами: громадянством, загальною правоздатністю, принципами, гарантією, а також у зв'язку з формами реалізації цих зобов'язань.

Т. Попович зазначає, що протягом історії розвитку людства щодо питання обов'язків не було єдиної чітко встановленої тенденції, адже в різноманітні часові періоди у різних країнах одні обов'язки закріплювались у законодавчих актах, Конституціях, інші ж базувались виключно на волі громадян, на релігійних нормах суспільства, а згодом з'являються і юридичні механізми забезпечення виконання обов'язків особи перед іншими людьми, суспільством та державою [8, с. 71]. Дослідниця підкреслює, що основною особливістю юридичного обов'язку, порівняно з іншими різновидами соціального обов'язку є зв'язок з державою та можливість гарантування і забезпечення його реалізації з її боку [8, с. 73].

О. Вілоскурська конституційні обов'язки людини і громадянина визначає як різновид юридичних обов'язків, встановлену і гарантовану, забезпечену державою необхідність поведінки людини і громадянина в інтересах суспільства, держави та інших осіб, в межах і порядку, передбачених Конституцією України щодо створення, набуття та захисту суспільних і власних благ [1, с. 168].

Зазначимо, що саме юридичні обов'язки дозволяють зберігати правопорядок у державі. Функціональне призначення юридичних обов'язків полягає в тому, що вони можуть кореспондувати суб'єктивним правам, виконувати свою частину діяльності у загальному механізмі правового регулювання, спрямовувати діяльність осіб у належному напрямку, а соціальне призначення полягає у формуванні належної правосвідомості громадян та слугує дисциплінуючим чинником формування законності та правопорядку.

Найчастіше юридичні обов'язки розглядаються в контексті правовідносин, що мають безпосереднє

відношення до режиму законності та стану правопорядку в суспільстві, адже суб'єктивний юридичний обов'язок розуміється як вид і міра належної поведінки суб'єкта права, що встановлені юридичними нормами для задоволення інтересів правомочної особи і забезпечуються державою [4, с. 15]. Зазначимо, що юридичний обов'язок може встановлюватися як на користь уповноваженої особи, так і на користь держави в цілому.

Основні юридичні обов'язки людини і громадянина закріплюються в конституціях і деталізуються в поточному законодавстві, вони є важливим та необхідним елементом оптимальної та якісної взаємодії держави, права та особистості. Без них неможливі збалансована правова система, ефективне правове регулювання та чіткий правопорядок.

В Конституції України закріплено положення про те, що захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу. Оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності покладаються на Збройні Сили України, а забезпечення державної безпеки і захист державного кордону України покладаються на відповідні військові формування та правоохоронні органи держави [5]. Цілком очевидно, що юридичний обов'язок держави — це захист життя та здоров'я населення. Взаємні обов'язки держави та людини, їх збалансованість є ознакою громадянського суспільства та критерієм ефективності його діяльності.

На підставі теоретичних узагальнень можна зробити висновок про те, що юридичні обов'язки громадян під час дії воєнного стану є умовою нормального функціонування конституційних інститутів, управління виробничими процесами, підтримки стабільності у суспільстві і т.п. Потреба вимагати належної поведінки осіб ґрунтується на конституційних положеннях, які закріплюють обов'язки неухильно додержуватися Конституції України та законів України.

Захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України є конституційним обов'язком громадян України. Громадяни України чоловічої статі, придатні до проходження військової служби за станом здоров'я і віком, а жіночої статі — за відповідною фаховою підготовкою, повинні виконувати військовий обов'язок згідно із законодавством, а також проходять військову службу та виконують військовий обов'язок у запасі. Військова служба у Збройних Силах України та інших військових формуваннях, створених відповідно до законодавства України, полягає в професійній діяльності придатних до неї за станом здоров'я і віком громадян України, пов'язаній із захистом Батьківщини. Виконання громадянами військового обов'язку врегульовано Законом України «Про військовий обов'язок і військову службу». Складовими такого обов'язку, відповідно до ч. 3 ст. 1

зазначеного закону є: підготовка громадян до військової служби; взяття громадян на військовий облік; прийняття в добровільному порядку (за контрактом) та призов на військову службу; проходження військової служби; виконання військового обов'язку в запасі; проходження служби у військовому резерві; дотримання правил військового обліку [10].

В умовах воєнного стану юридичні обов'язки знаходять своє відображення у встановлених і гарантованих державним примусом вимоги до поведінки індивіда. Наприклад, після пережитих смертей своїх близьких, рідних, руйнування будинків тощо, українські військовослужбовці та цивільні громадяни до полонених військ Російської Федерації поводяться відповідно до Женевської конвенції [3], тобто, не роблять самосуду.

Наведемо приклади юридичних обов'язків в умовах воєнного стану:

мобілізація для військовозобов'язаних громадян: зобов'язана особа немає вибору між виконанням і невиконанням юридичного обов'язку. Невиконання або неналежне виконання юридичного обов'язку є правопорушенням і тягне за собою заходи державного примусу. Громадяни, які перебувають у запасі і не призвані на військову службу або не залучені до виконання обов'язків щодо мобілізації за посадами, передбаченими штатами воєнного часу, під час мобілізації можуть бути відповідно до закону залучені до виконання робіт, які мають оборонний характер [11];

дотримання встановленої комендантської години: виконання даного заходу є обов'язковим, оскільки юридичний обов'язок забезпечується можливістю державного примусу. Це міра необхідної поведінки людини, точне визначення того, якою вона має бути;

спрощений порядок встановлення фактів народження або смерті особи в межах території де діє воєнний стан: тобто, встановлюється на підставі юридичних фактів і вимог правових норм;

носити з собою документ, що засвідчує особу: даний обов'язок — це не тільки (і не стільки) зобов'язання, а й фактична поведінка зобов'язаної особи;

забезпечення вільного доступу до укриття після сигналу «Повітряна тривога». Даний обов'язок

встановлюється в інтересах уповноваженої сторони — окремої особи або суспільства у цілому.

За змістом, в умовах воєнного стану, юридичний обов'язок можна поділити такі чотири види:

виконання певних дій: наприклад, фіксування воєнних злочинів. Докази російської агресії збираються на єдиній загальнодержавній платформі або надсилаються на адресу головного прокурора Міжнародного кримінального суду [14];

утримання від вчинення відомих дій: наприклад, не знімати і публікувати воєнний контент, щоб не зашкодити Збройним Силам України [7];

виконання чи невиконання певних дій від інших осіб: наприклад, командир здійснює контроль виконання обов'язків особового складу [12];

притягнення до відповідальності за невиконання встановлених дій: наприклад, заборона продажу та запуску салютів, феєрверків та використання петард.

Належне виконання юридичних обов'язків є необхідною умовою і гарантією реалізації прав, свобод і законних інтересів суб'єктів, забезпечення інтересів держави і суспільства особливо в умовах воєнного стану.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, узагальнюючи, зазначимо, що юридичні обов'язки є необхідним компонентом соціальної життєдіяльності кожної людини. Вони дозволяють зберігати правопорядок у державі та мають бути чітко прописані в нормативно-правових актах. За сучасних умов законодавцю слід звернути увагу на правове регулювання інституту юридичного обов'язку та розроблення ефективної моделі правового забезпечення та реалізації обов'язків людини та громадянина. Тому практика чинного законодавства у сфері юридичних обов'язків в умовах воєнного стану потребує глибшого аналізу, узагальнення та удосконалення.

Перспективи наступних досліджень полягають у ґрунтовному вивченні і розкритті юридичних обов'язків в умовах воєнного стану у різних сферах, що регулюються положеннями та нормами діючого законодавства, насамперед сфери освіти та виховання, військової та екологічної сферах.

Література

1. Білоскурська О. Категорія обов'язку в конституційному праві. *Поняття та категорії юридичної науки: матеріали V міжнар. наук.-практ. конф.* (Київ, 18 лист. 2014 р.) / за заг. ред. Н.М. Пархоменко, М.М. Шумила. К. : Ніка-Центр, 2014. С. 164–168.
2. Гзімчук С.В. Характеристика змісту окремих ознак воєнного стану як обставин, що обтяжує відповідальність за військовий злочин. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2021. Вип. 41. С. 99–104.
3. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text (дата звернення: 04.06.2024).
4. Карманюк О.П. Юридичні обов'язки і законність: теоретичні аспекти взаємодії. *Science and Education a New Dimension. Humanities and Social Sciences*. 2016. IV(16). I.: 95. С. 15–19.
5. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 04.06.2024).

6. Крестовська Н. М., Матвеева Л. Г. Теорія держави і права : Підручник. Практикум. Тести. 2-ге вид., випр. і допов. К. : Юрінком Інтер, 2020. 584 с.
7. Осадча Я. Як знімати і публікувати воєнний контент, щоб не зашкодити ЗСУ — пояснюють аналітики. *Українська правда*. 2023. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2023/03/25/253525/> (дата звернення: 04.06.2024).
8. Попович Т. П. Соціальні обов'язки: теоретико-правові аспекти. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 1. С. 71–74.
9. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24 лютого 2022 року, № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення: 04.06.2024).
10. Про військовий обов'язок і військову службу : Закон України від 25 березня 1992 року, № 2232-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text> (дата звернення: 04.06.2024).
11. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо окремих питань проходження військової служби, мобілізації та військового обліку : Закон України від 11 квітня 2024 № 3633-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3633-20#Text> (дата звернення: 23.06.2024).
12. Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України : Закон України від 24 березня 1999 року, № 548-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/548-14#Text> (дата звернення: 04.06.2024).
13. Черновол О. П. Юридичні обов'язки людини і громадянина: теоретичні моделі правового забезпечення та реалізації: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2019. 192 с.
14. Що таке воєнний та військовий злочин. Відповідальність. *ЛІГА ЗАКОН*. 2022. URL: https://jurliga.ligazakon.net/ru/news/209975_shcho-take-vonniy-ta-vyskoviy-zlochyn-vdpovdalnst (дата звернення: 04.06.2024).
15. Юрчак І. Р. Обов'язки особи: теоретико-правовий вимір: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Львів, 2016. 185 с.

References

1. Biloskurska O. (2014). *Katehoriia oboviazku v konstytutsiinomu pravi. Poniattia ta katehorii yurydychnoi nauky: materialy V mizhnar. nauk.-prakt. konf.* (pp. 164–168) / za zah. red. N. M. Parkhomenko, M. M. Shumyla. K.: Nika-Tsentr [in Ukrainian].
2. Hizimchuk S. V. (2021). *Kharakterystyka zmistu okremykh oznak voiennoho stanu yak obstavyn, shcho obtiazhuie vidpovidalnist za viiskovyi zlochin. Pytannia borotby zi zlochynnistiu.* Vyp. 41. pp. 99–104 [in Ukrainian].
3. *Zhenevska konventsiiia pro povodzhennia z viiskovopolonenymy vid 12 serpnia 1949 r.* (2024). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text [in Ukrainian].
4. Karmaniuk O. P. (2016). *Yurydychni oboviazky i zakonnist: teoretychni aspekty vzaiemodii.* Science and Education a New Dimension. *Humanities and Social Sciences*. IV(16). I.: 95. pp. 15–19 [in Ukrainian].
5. *Konstytutsiia Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 28.06.1996 r. № 254k/96-VR.* (2024). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> [in Ukrainian].
6. Krestovska N. M., Matvieieva L. H. (2020). *Teoriia derzhavy i prava: Pidruchnyk. Praktykum. Testy.* 2-he vyd., vypr. i dopov. K.: Yurinkom Inter [in Ukrainian].
7. Osadcha Ya. (2023). *Yak zniematy i publikuvaty voiennyi kontent, shchob ne zashkodyty ZSU — poiasniuiut analitky.* *Ukrainska pravda*. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2023/03/25/253525/> [in Ukrainian].
8. Popovych T. P. (2020). *Sotsialni oboviazky: teoretyko-pravovi aspekty.* *Chasopys Kyivskoho universytetu prava*. № 1. pp. 71–74. [in Ukrainian].
9. *Pro vvedennia voiennoho stanu v Ukraini: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 24 liutoho 2022 roku, № 64/2022.* (2024). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>. [in Ukrainian].
10. *Pro viiskovyi oboviazok i viiskovu sluzhbu: Zakon Ukrainy vid 25 bereznia 1992 roku, № 2232-XII.* (2024). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text> [in Ukrainian].
11. *Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo okremykh pytan prokhodzhennia viiskovoi sluzhby, mobilizatsii ta viiskovoho obliku: Zakon Ukrainy vid 11 kvitnia 2024 № 3633-IX.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3633-20#Text> [in Ukrainian].
12. *Pro Statut vnutrishnoi sluzhby Zbroinykh Syl Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 24 bereznia 1999 roku, № 548-XIV.* (2024). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/548-14#Text> [in Ukrainian].
13. Chernovol O. P. (2019). *Yurydychni oboviazky liudyny i hromadianyna: teoretychni modeli pravovoho zabezpechenia ta realizatsii: dys. ... kand. yuryd. nauk.* Kyiv [in Ukrainian].
14. *Shcho take voiennyi ta viiskovyi zlochin. Vidpovidalnist.* (2022). *LIHA ZAKON*. URL: https://jurliga.ligazakon.net/ru/news/209975_shcho-take-vonniy-ta-vyskoviy-zlochyn-vdpovdalnst [in Ukrainian].
15. Iurchak I. R. (2016). *Oboviazky osoby: teoretyko-pravovi vymir: dys. ... kand. yuryd. nauk.* Lviv [in Ukrainian].